

Aldona Kopik

Zakład Badań Wieków Rozwojowego

Instytut Zdrowia Publicznego

Wydział Nauk o Zdrowiu Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach

Kierownik: prof. zw. dr hab. W. Dutkiewicz

Dziekan: prof. zw. dr hab. W. Dutkiewicz

**PROJEKT BADAWCZY
DZIECKO SZEŚCIOLETNIE U PROGU NAUKI SZKOLNEJ****STRESZCZENIE**

Głównym celem projektu jest określenie stopnia przygotowania dzieci sześciolatków do podjęcia edukacji szkolnej. Diagnozą objęte zostaną wszystkie sfery rozwoju dziecka (rozwój fizyczny, motoryczny, umysłowy, społeczno-emocjonalny i zdrowie) oraz warunki środowiskowe i wychowawcze, w których przebiega jego rozwój. Projekt przewiduje określenie różnic w poziomie przygotowania do nauki dzieci w zależności od środowiska zamieszkania i statusu społecznego rodzin.

Słowa kluczowe: dojrzałość szkolna dzieci, przygotowanie dzieci do nauki, różnice środowiskowe.

SUMMARY

The main point of the project is to define degree of six-year-old children preparation to initiate school education. All spheres of child development are to be included in the diagnosis (physical, motorical, socially-emotive development and health) as well as environmental and educational conditions in which they are growing. The project provides defining differences in the level of children preparation to learn according to environmental residing and social status of family.

Key words: school maturity of children, alignment of start of children's learning, environmental differences.

W ogłoszonym przez Ministerstwo Edukacji i Nauki konkursie na projekt do realizacji pt. *Badanie stopnia przygotowania sześciolatków do nauki szkolnej*, współfinansowany z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich 2004-2006, dofinansowanie uzyskał projekt Akademii Świętokrzyskiej pt. *Dziecko sześciolatków u progu nauki szkolnej*.

Realizacja projektu powierzona została jego twórcom. Osobą zarządzającą projektem została dr Aldona Kopik pracująca na Wydziale Nauk o Zdrowiu. Pełni ona również funkcję koordynatora ogólnopolskiego ds. rozwoju umysłowego. Do zespołu przystąpiły dr Elżbieta Cieśla i dr Małgorzata Markowska z tego samego wydziału. Powierzono im funkcje koordynatorów ogólnopolskich ds. rozwoju fizycznego i motorycznego. Kolejne dwie osoby pracujące na Wydziale Pedagogicznym i Artystycznym to: dr Barbara Walasek (koordynator ogólnopolski ds. rodziny i nauczycie-

la) i dr Ewa M. Szumilas (koordynator ogólnopolski ds. zdrowia). Współpracującą z uczelnią psycholog mgr Jadwidze Klimaszewskiej powierzono koordynowanie badań z zakresu rozwoju społeczno-emocjonalnego. Managerem projektu został Mirosław Kopik, który zarządza firmą consultingową Europejska Agencja Rozwoju, specjalizującą się w przygotowywaniu projektów unijnych. Europejska Agencja Rozwoju wsparła naukowców wiedzą z zakresu aplikowania o środki unijne, a także opracowała projekt w zakresie sposobu zarządzania, wydatków i metod upowszechniania.

Głównym celem projektu jest określenie stopnia przygotowania dzieci sześciolatków do podjęcia edukacji szkolnej. Diagnozą objęte zostaną wszystkie sfery rozwoju dziecka (rozwój fizyczny, motoryczny, umysłowy, społeczno-emocjonalny i zdrowie) oraz warunki środowiskowe i wychowawcze, w których przebiega jego rozwój. Projekt przewiduje określenie różnic w poziomie przygotowania do nauki dzieci w zależności od środowiska zamieszkania i statusu społecznego rodzin.

Zainteresowanie dojrzałością (gotowością) szkolną i poszukiwanie jej kryteriów ma bardzo długą historię, ale mimo licznie prowadzonych badań wiele problemów pozostaje wciąż niewyjaśnionych. Diagnoza tego stanu rzeczy jest bowiem problemem interdyscyplinarnym i wymaga wiedzy z zakresu: zdrowia, psychologii, pedagogiki, metodologii i innych. Trudno nie zauważyć korzystnych zmian warunków społeczno-demograficznych, kulturalnych czy bytowych. Badania naukowe potwierdzają podnoszenie się poziomu wykształcenia rodziców, zmniejszanie dziecięcości i poprawę warunków socjalnych w rodzinach, a jednocześnie obserwuje się zjawisko narastającego ubóstwa i powiększające się nierówności społeczne.

W związku z powyższym przygotowanie sześciolatków do edukacji szkolnej należy rozważać na tle przemian, które dokonują się w życiu współczesnym. Rozpatrując zagadnienie przygotowania dziecka do rozpoczęcia edukacji szkolnej, należy wziąć pod uwagę zjawisko akceleracji i jego pedagogiczne konsekwencje. Zjawisko to oprócz następstw pozytywnych, do których zaliczyć można przyśpieszony rozwój intelektualny czy ogólną poprawę sprawności fizycznej, niesie ze sobą skutki negatywne, związane z powstawaniem dysharmonii rozwojowych oraz ze zwiększoną zachorowalnością na choroby ośrodkowego układu nerwowego (autyzm, ADHD i inne).

Prawidłowy rozwój dziecka warunkowany jest m.in. przez złożone wpływy wychowawcze rodziny, gdyż warunki rodzinne są indywidualnym źródłem doświadczeń, które zdobywa dziecko w pierwszych latach życia. Zależność rozwoju dziecka od środowiska rodzinnego dotyczy wszystkich aspektów tego rozwoju, a właściwie funkcjonująca rodzina przekazuje dzieciom postawy społecznie wartościowe, stwarza warunki do wszechstronnego rozwoju i działania, co ułatwia im wejście w środowisko społeczne. O kondycji rodziny i zdolności pełnienia przypisanych jej funkcji decyduje wiele czynników, takich jak: struktura rodziny, wykształcenie i zawód rodziców, liczba dzieci w rodzinie, warunki materialne i mieszkaniowe czy też poziom świadomości pedagogicznej rodziców. Warunki te są inne w rodzinach zamieszkałych w mieście, a inne w rodzinach żyjących na wsi. Licznie prowadzone badania [1-6]

dowodzą, że dzieci wiejskie są znacznie gorzej przygotowane do podjęcia obowiązków szkolnych od swoich rówieśników z miasta.

Kolejnym środowiskiem, które odgrywa istotną rolę w procesie socjalizacji, jest przedszkole. Ze względu na uwarunkowania rozwoju małego dziecka i złożony charakter jego potrzeb, placówki wychowania przedszkolnego powinny prowadzić działalność edukacyjną wspierającą rozwój każdego wychowanka oraz jego rodziny. Praca prowadzona z dziećmi w przedszkolach ma na celu wyrównywanie różnic środowiskowych i kompensowanie braków powstałych we wcześniejszych okresach rozwojowych oraz tworzenie spójnego systemu w ramach edukacji elementarnej. Od 1 września 2004 r. w polskim systemie oświaty nastąpiła bardzo istotna zmiana. Edukacja przedszkolna dzieci sześciolletnich stała się obowiązkowa, a to oznacza, że każde dziecko zobowiązane jest odbyć roczne przygotowanie przedszkolne w przedszkolu lub w oddziale przedszkolnym przy szkole.

To właśnie szkoła jest podstawowym ogniwem edukacji współczesnego człowieka. Jej zadanie polega na wprowadzaniu dzieci w tradycję i kulturę oraz kształtowaniu ich systemu wartości, wyposażaniu w wiedzę i umiejętności. Warunkiem dobrego funkcjonowania dziecka w roli ucznia jest osiągnięcie przez nie dojrzałości (gotowości) szkolnej. Właściwe przygotowanie dziecka do rozpoczęcia nauki, a także właściwe przygotowanie szkoły na przyjęcie ucznia jest warunkiem koniecznym dla osiągnięcia sukcesu.

Rozpoczęcie nauki szkolnej to jeden z przełomowych momentów w życiu każdego dziecka. Jest to zdarzenie krytyczne, wymagające intensywnych działań przystosowawczych [7]. Sposób, w jaki dziecko rozwiąże sytuację kryzysową, ma duże znaczenie dla jego dalszego rozwoju. Właściwe określenie poziomu rozwoju dziecka (poziom aktualny i sfera najbliższego rozwoju) oraz stopnia gotowości do podjęcia nauki jest warunkiem prawidłowego funkcjonowania dziecka w roli ucznia [8].

Ze względu na to, że dojrzałość szkolna jest zawsze wynikiem dwu procesów rozwojowych: dojrzewania i uczenia się, rozważana jest w dwóch aspektach. W aspekcie statystycznym to moment równowagi między wymaganiami szkoły a możliwościami rozwojowymi dziecka. W aspekcie dynamicznym to długotrwały proces przemian psychofizycznych, który prowadzi do przystosowania się dziecka do wymagań szkoły.

Dojrzałość szkolna dziecka zestawiana jest obecnie z dojrzałością szkoły. Są to wyznaczniki modyfikacji podejścia do dziecka rozpoczynającego naukę. Dojrzałość szkolna dziecka [9] rozumiana jest jako osiągnięcie przez dziecko takiego stopnia rozwoju umysłowego i fizycznego, jaki umożliwia mu udział w życiu szkolnym i opanowanie treści programowych klasy pierwszej. Dojrzałość szkoły to osiągnięcie przez szkołę takiego poziomu wrażliwości na dziecko, jego potrzeby, oczekiwania, uczenie się i możliwości rozwojowe, jaki stanowi o modyfikacji, kierunku i dynamice zmian programowo-organizacyjnych oraz zmian w procesie nauczania-uczenia się [10].

Ze względu na charakter badań wybrano metodę sondażu diagnostycznego. W celu uzyskania danych stanowiących poszczególne zmienne wykorzystane będą następujące techniki badawcze:

- obserwacja zachowania dziecka podczas badania,
- badania antropometryczne w celu określenia poziomu rozwoju fizycznego,
- badania testowe do określenia poziomu rozwoju motorycznego,
- badania testowe w celu określenia poziomu rozwoju umysłowego,
- wywiad kwestionariuszowy do określenia poziomu rozwoju społeczno-emocjonalnego,
- analiza dokumentów w celu określenia gotowości zdrowotnej dzieci,
- badania ankietowe rodziców w celu określenia warunków rozwoju dziecka,
- badania ankietowe nauczycieli wychowania przedszkolnego dotyczące znaczenia wychowania przedszkolnego w przygotowaniu dzieci do edukacji szkolnej,
- badania ankietowe dotyczące wiedzy nauczycieli nauczania początkowego nt. stopnia przygotowania dzieci do rozpoczęcia nauki szkolnej,
- techniki statystyczne w podstawowych analizach danych z grupy statystyk opisowych i wnioski statystyczne na poziomie analiz pogłębionych; wybór statystyk i metod analizy podyktowany będzie zastosowaniem w badaniach pomiarem zmiennych (zgodność ze skalami pomiarowymi zmiennych).

Wybrane techniki gwarantują uzyskanie zamierzonych rezultatów badawczych.

Do bezpośredniego uzyskania danych dotyczących przygotowania dzieci sześciolletnich do rozpoczęcia nauki szkolnej wykorzystane zostaną następujące narzędzia badawcze:

- instrumentarium Martina, za pomocą którego zostaną określone podstawowe parametry rozwoju fizycznego: wysokość i masa ciała, pomiary obwodowe oraz fałdy skórno-tłuszczowe,
- Europejski Test Sprawności Fizycznej „Eurofit” określający poziom rozwoju motorycznego,
- Test Dojrzałości Szkolnej B. Wilgockiej-Okoń określający gotowość dziecka do nauki czytania, pisanie, matematyki oraz rozumowanie,
- Test J. C. Ravena Progressive Matrices w wersji kolorowej służący do oceny zdolności edukacyjnych dziecka,
- Skala Poczucia Kontroli u Dzieci Przedszkolnych (SPK-DP) autorstwa B. Szmi-gielskiej służąca do określenia lokalizacji poczucia kontroli społecznej u dzieci rozpoczynających naukę szkolną, jako istotnego czynnika wpływającego na funkcjonowanie dziecka w społecznej roli ucznia,
- skala rozwoju społeczno-emocjonalnego określająca zachowanie dziecka w zakresie samodzielności i funkcjonowania w grupie rówieśniczej oraz stosunek do placówki edukacyjnej i nauczyciela, a także reakcje emocjonalne w sytuacjach zadaniowych,
- Karta Rozwoju i Zdrowia Dziecka w wieku 6 lat służąca do oceny stanu zdrowia i rozwoju dziecka z punktu widzenia zdrowotnej gotowości szkolnej,
- ankietę dla rodziców służącą do określenia warunków rozwoju dziecka i aspiracji edukacyjnych,
- ankietę dla nauczycieli wychowania przedszkolnego, dotyczącą znaczenia wychowania przedszkolnego w przygotowaniu dzieci do edukacji szkolnej,

- ankieta dla nauczycieli nauczania początkowego z zakresu wiedzy nt. stopnia przygotowania dzieci do rozpoczęcia nauki szkolnej.

Badania mają charakter kompleksowy. Projekt przewiduje trzy wzajemnie od siebie zależne moduły badawcze: Rodzice–Dzieci–Nauczyciele. Populacją badaną będą dzieci sześćoletnie, objęte obowiązkową edukacją przedszkolną w Polsce zarówno chłopcy, jak i dziewczęta (ok. 18% populacji – 70 000 dzieci), ich rodzice (70 000) oraz nauczyciele wychowania przedszkolnego (3000) i nauczania początkowego (3000). Zakładana procedura badań ma charakter badań powtarzanych, panelowych (te same narzędzia badań). Badania prowadzone będą w dwóch etapach i stanowić będą względem siebie materiał empiryczny weryfikujący pozyskiwane dane. W etapie I, realizowanym za pomocą wyodrębnionego operatu losowania, pobrana zostanie próba licząca ok. 35 000 sześciolatków (kwiecień-maj 2006 r.). Zbadane zostaną wszystkie aspekty przygotowania dziecka do rozpoczęcia nauki szkolnej określone dla badań w konceptualizacji dojrzałości szkolnej. Etap II (wrzesień-październik 2006 r.) to powtórzenie badania według tego samego operatu, jaki zastosowany będzie w etapie I.

Liczebność badanej populacji wynosi ponad 400 000 dzieci, a jej uwarstwienie wyznacza region kraju (województwo), wielkość miejscowości i typ placówki, do jakiej uczęszcza dziecko (przedszkole, szkoła). Zatem jest to populacja skończona. Operat próby (podstawa doboru) stanowić będą: region kraju (województwo), środowisko badań (wielkość miejscowości), typ placówki, do jakiej uczęszcza dziecko. W danej placówce badaniom zostaną poddane wszystkie dzieci sześćoletnie. Dla zapewnienia reprezentatywności doboru próby zastosowany zostanie schemat doboru losowego grupowego. Zakłada się następujące kroki pobierania próby badawczej (dla etapu I i II):

- 1) cały obszar Polski podzielony jest na regiony, województwa – są to podstawowe jednostki losowania,
- 2) w każdej jednostce losowania określony zostanie podział na warstwy wyznaczone typem środowiska lokalnego (wsie, małe miasta i porównawczo duże miasta),
- 3) z każdej warstwy pobrana zostanie próba losowa, proporcjonalna (kryterium wyboru będzie typ placówki do jakiej uczęszcza dziecko).

Realizację badań w terenie zapewnią zespoły badawcze składające się z doświadczonych i odpowiednio przygotowanych do badań pedagogów, psychologów, nauczycieli wychowania fizycznego i pielęgniarek, pracujących pod kierunkiem koordynatorów. Każdy 11-osobowy zespół przebadania od 500 do 600 dzieci sześciolatków. W większości są to badania indywidualne i czasochłonne. Przewiduje się, że jedno dziecko będzie badać aż 5 specjalistów ze względu na różnorodność badanych sfer rozwoju. Wszystkie niezbędne do badań materiały i narzędzia przekazane zostaną zespołom badawczym podczas szkoleń organizowanych w stolicy każdego województwa. Koordynator grupy będzie odpowiedzialny za organizację pracy grupy na określonym terenie i skompletowanie materiałów z badań. Kompletne materiały będą przesyłane drogą pocztową do Biura Projektu. Zakłada się, że koordynatorzy to oso-

by dobrze znające teren badawczy grupy. Ze względu na konieczność poruszania się po terenie określone zostało indywidualne obciążenie czasowe poszczególnych badających, uwzględniające specyfikę i rodzaj prowadzonych badań. Zaproponowana organizacja badań ma zapewnić terminowe i rzetelne ich przeprowadzenie. Badania prowadzone będą zgodnie z wymogami ustawy o ochronie danych osobowych. Opracowano system kodowania kart badań.

Po zrealizowaniu badań zorganizowana zostanie ogólnopolska konferencja naukowa, na której przedstawione zostaną uzyskane wyniki. Projekt przewiduje opracowanie raportu ogólnopolskiego i raportów wojewódzkich, będących rzeczywistą diagnozą aktualnego stanu przygotowania dzieci sześciolletnich do edukacji szkolnej, ze szczególnym uwzględnieniem zróżnicowania środowiskowego i socjokulturowego. Realizacja projektu jest istotna dla polityki edukacyjnej państwa – raporty badawcze pozwolą na podjęcie działań mających na celu wyrównywanie szans edukacyjnych i eliminowanie czynników utrudniających naukę szkolną. Sprzyjać to będzie procesom optymalizacji osiągnięć szkolnych uczniów na dalszych etapach kształcenia.

PIŚMIENNICTWO

- [1] Dawid J. W.: Zasób umysłowy dziecka. Przyczynek do psychologii doświadczalnej. Warszawa 1895.
- [2] Grzywak-Kaczyńska M.: O odraczenie dzieciom obowiązku szkolnego. Przyczynek do zagadnienia dojrzałości szkolnej dziecka. Warszawa 1933.
- [3] Wilgocka-Okoń B.: O badaniu dzieci wstępujących do szkoły. *Życie Szkoły* 1972; 4.
- [4] Dutkiewicz W.: Pedagogiczne znaczenie zjawiska akceleracji rozwoju i dojrzewania. W: *Szkoła – niepokoje – oczekiwania*. Z. Ratajek (red.). Kielce 1990.
- [5] Paclawska K.: Uwarunkowania efektywności kształcenia wczesnoszkolnego w środowisku wiejskim. Warszawa 1990.
- [6] Kopik A.: Akceleracja rozwoju dzieci siedmioletnich rozpoczynających naukę szkolną. Kielce 1996.
- [7] Wygotski L. S.: Kryzys siódmego roku życia. W: *Wybrane prace psychologiczne*. II: *Dzieciństwo i dorastanie*. A. Brzezińska, M. Marchow (red.). Poznań 2002: 165.
- [8] Kopik A.: Dziecko sześciolletnie u progu nauki szkolnej (aspekt społeczny). W: *Progi szkoły*. J. Radzewicz (red.). Warszawa 2000, 114.
- [9] Okoń W.: Nowy słownik pedagogiczny. Warszawa 1998: 71-72.
- [9] Wilgocka-Okoń B.: Dojrzałość szkolna czy dojrzałość szkoły – dylematy „progu szkolnego”. *Edukacja* 1999; 1: 36.